

In memoriam

Josep Massot i Muntaner (1941-2022)*

Nascut a Palma el 1941, morí a la infermeria del monestir de Montserrat el 24 d'abril de 2022. Era monjo des del 1962. Fou el major de quatre germans. El seu pare era metge i el seu avi fou folklorista i recollector de rondalles mallorquines. Membre d'una família amant de les lletres i de la música, s'identificà des de la infantesa amb la cultura en llengua autòctona. Es llicencià en filologia romànica a la Universitat de Barcelona el 1963. Fou deixeble de Ramon Aramon i de Joaquim Molas als Estudis Universitaris Catalans. Dirigi el *Diccionari de literatura catalana* del 1977 al 1979. Fundà la revista *Randa* el 1975. Fou secretari de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes del 1973 al 1993 i president fundador de la Societat Catalana de Llengua i Literatura de l'Institut d'Estudis Catalans del 1985 fins al 1991, alhora que director de la seva revista *Llengua i Literatura*. Formà part del consell de redacció de la revista *Estudis Romànics* des del 2000. Josep Massot llegia una dotzena de llengües.

Fou director de la revista *Serra d'Or* des del 1971 i des del mateix any també portà la direcció de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Sense la seva decisió i la seva empena, molts llibres d'investigació i de divulgació no s'haurien editat durant els darrers decennis. Mantingué sempre una visió global de la unitat cultural dels Països Catalans. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans des del 1999, fou president de la Secció Històrico-Arqueològica del 2014 al 2018 després d'haver-ne estat tresorer, secretari i vicepresident. Des del 2015 fou membre del comitè tècnic de la Fundació Mercè Rodoreda. També fou secretari, des del 2006, de la directiva de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, de la qual era membre des del 2000.

Conservador i editor del *Cançoner Popular de Catalunya*, les seves especialitats foren la literatura catalana i la història contemporània de Mallorca a més de la de l'Església, concebuda en la seva diversitat interna i en la seva relació amb el país. La seva curiositat el portà a treballar sobre temes i personatges tan diferents com el feixista italià Comte Rossi, el polític republicà Antoni Maria Sbert, el musicòleg Baltasar Samper, el filòleg Antoni Maria Alcover, el complex i polifacètic Joan Estelrich, el mecenes Rafael Patxot i els abats de Montserrat dels segles XIX i XX, estudiats amb objectivitat i documentació excepcional i sempre en relació amb el context de cada moment.

Entre la seva setantena de llibres destaquen: *Els mallorquins i la llengua autòctona* (1972), *Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània* (1973), *L'Església catalana al segle XX* (1975), *La Guerra Civil a Mallorca* (1976), *Església i societat a la Mallorca del segle XX* (1977), *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra* (1978), *L'Església catalana entre la guerra i la postguerra* (1978), *Els creadors del Montserrat modern* (1979), *Antoni Maria Alcover i la llengua catalana* (1985), *Georges Bernanos i la Guerra Civil* (1989), *Els escriptors i la Guerra Civil a les Illes Balears* (1990), *El cònsol Alan Hillgarth i les Balears* (1995), *Tres escriptors davant la Guerra Civil: Georges Bernanos, Joan Estelrich i Llorenç Villalonga* (1998), *Antoni Maria Sbert, agitador, polític i promotor cultural* (2000) i *Caçadors de cançons. Les missions de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya* (2021). A les monografies i obres de síntesi cal afegir-hi dues sèries de compilacions d'articles seus: *A la ciutat dels llibres*, en tres lliuraments apareguts els anys 2015, 2016 i 2020, i *Escriptors i erudits contemporanis*, en dotze volums de 1994 a 2013.

Treballador infatigable i promotor cultural de l'obra d'altres, la seva tasca ha merescut múltiples reconeixements, com ara el premi Francesc de Borja Moll de l'Obra Cultural Balear el 1989, la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya el 1996, el Premi Nacional de Cultura Popular de la Generalitat de Catalunya el 1997, el doctorat *honoris causa* per la Universitat de les Illes Balears el 1998 i per la Universitat de València el 2017, la Medalla d'Or de les Illes Balears el 2009, el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes d'Òmnium Cultural el 2012 i la Medalla d'Honor de la Xarxa Vives d'Universitats el 2018.

El 2021 se li va dedicar, per sorpresa seva, la miscel·lània *Homenatge a Josep Massot i Muntaner. El monjo, l'historiador i l'editor*, llibre en el qual van col·laborar seixanta persones sota la coordinació de Jordi Manent. I encara el 2021 aparegué el llibre de David Ginard i Féron *Josep Massot i Muntaner, el combat per la història*, amb pròleg de Paul Preston, que destaca la importància de la documentació del Foreign Office localitzada per Massot a l'Arxiu Nacional Britànic, d'un gran interès per a les dimensions internacionals de la Guerra Civil espanyola al voltant de Mallorca i Menorca, per a la intervenció italiana i per al fracàs de l'expedició del capità Alberto Bayo des de Barcelona. El llibre de Ginard està estructurat com un diàleg amb Josep Massot en què la seva vida apareix lligada a la història del país en cada moment i amb molta informació. Així, per exemple, apareix la col·laboració del monjo historiador a la tancada d'intel·lectuals a Montser-

* Text preparat per Albert Balcells (Institut d'Estudis Catalans).

rat el 1970, precedent immediat de la constitució de l'Assemblea de Catalunya, moviment unitari, democràtic i antifranquista.

Josep Massot considerava que l'historiador ha d'explicar els fets, però els ha d'interpretar d'acord amb la seva

concepció del món i de la vida. Ell va saber agermanar la vivacitat del relat amb la solvència erudita. La fragilitat del seu aspecte personal amagava la fermesa del seu caràcter i la perseverança de la seva determinació.

Santiago Riera i Tuèbols (1935-2021)*

La seva trajectòria científica i acadèmica va estar marcada pels estudis inicials d'enginyeria, que van culminar amb el doctorat (1973), i per la seva activitat docent com a professor de termodinàmica i de fisicoquímica a l'Escola Tècnica Superior d'Enginyers Industrials. La inquietud i la inclinació personals el portaren a cursar els estudis d'història, en l'especialitat d'història contemporània, a la Universitat de Barcelona, enmig de la sorpresa general i amb un esforç personal extraordinari: es va llicenciar el 1981, amb 46 anys. El 1983 ja exercia de professor ajudant i el 1986, de professor titular, amb una especialització dins el Departament en història de la ciència i de la tècnica (matèria de la qual el 1983 ja havia publicat una primera síntesi aplicada al cas català). A la llarga, també els enginyers acceptaren aquest canvi com un enriquiment i li encarregaren moltes col·laboracions en aquest àmbit dins l'òrbita del Col·legi d'Enginyers. En el Departament d'Història Contemporània va exercir la docència, la recerca i la direcció de nombroses tesis, fins a la seva jubilació, el 2006. En aquesta ocasió, la revista *Cercles d'Història Cultural* li va dedicar un número monogràfic d'homenatge. La seva maduresa i la seva condició de gran lector el van fer sobresortir entre professors i alumnes durant tots aquests anys.

En relació amb la seva especialitat, el primer centre d'interès el va portar a l'estudi de la Il·lustració a Catalunya, amb treballs de contextualització general, d'estudi institucional i d'anàlisi de les grans personalitats, temes que, de fet, l'han ocupat tota la vida. Un primer treball fruit de la seva tesi doctoral el dedicà a l'estudi de Francesc Salvà i Campillo (1985). Un altre centre d'interès fou l'estudi de Narcís Monturiol i del seu *Ictineu*, als quals dedicà nombrosos articles, un llibre i el comissariat d'una exposició al Museu Marítim (1986), aprofitant l'interès renovat per aquesta figura amb motiu del centenari de la seva mort. Un altre gran centre d'interès va ser l'estudi dels aspectes científicotècnics del període romàntic, amb treballs sobre el cas català durant la Renaixença i estudis sobre l'espai europeu, com ara l'estudi de la figura de Goethe, que es va convertir en una de les seves grans passions; també sobre les implicacions utòpiques de les grans concepcions científiques del període,

així com del ressò i l'impacte controvertit del darwinisme a Catalunya.

Un altre front que va comprometre l'activitat de Riera va ser l'arqueologia industrial i la recuperació del patrimoni industrial català, activitats de les quals va ser pioner; enmig de l'eufòria olímpica, va impulsar un grup dispost a preservar el patrimoni del Poblenou, amenaçat per la construcció de la vila olímpica (1991); l'Ajuntament els titllà de conservadors i reaccionaris, però va acabar patrocinant un equip de catalogació del que anava a desaparèixer i va donar a Riera la Medalla de la Ciutat.

També va dedicar força estudis a les colònies industrials i una especial atenció a la farga catalana. Encara entre el 2001 i el 2005 va ser investigador principal del projecte «L'home i el ferro a Catalunya». Entre els seus molts altres temes d'interès, podem destacar els estudis sobre el ferrocarril i la navegació a vapor, així com la biografia històrica dels grans científics, gestors institucionals i intel·lectuals catalans de relleu en els camps científic i tecnològic.

Pràcticament des de la seva creació, el 1984, Santiago Riera va formar part de la comissió assessora del Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya, a Terrassa. Com a treballs de maduresa, i a part de les síntesis d'alta divulgació, podem destacar les reflexions sobre aspectes polítics, ètics i nacionals de l'evolució dels seus centres d'interès en relació amb Catalunya i el món en general: va ser membre de la Comissió Assessora de l'Institut de Tecnoètica. En relació amb el seu compromís institucional, tampoc es pot oblidar la seva trajectòria a l'Ateneu Barcelonès, on va optar dues vegades a la presidència i on, fins al mes de març passat, va formar part de la comissió assessora de la seva important biblioteca.

Santiago Riera va ser un treballador infatigable, va publicar una mitjana d'un llibre cada dos anys i va arribar a conrear la novel·la històrica i la literatura de viatges, en la qual sobresortiren alguns llibres dedicats a l'estudi de grans ciutats europees significatives dins l'evolució cultural del continent. El que, segons va afirmar, havia de ser el seu darrer llibre, el va titular *Jo i la meva circumstància. Consideracions sobre el determinisme* (2019). A partir d'aleshores es va dedicar a escriure les seves memòries, que, per desgràcia, va deixar inacabades en morir.

Entre 1979 i 1983 va ser president de la Secció d'Enginyeria de la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques, i de 1990 a 1991 va presidir la Societat Catalana d'Estudis Històrics. Amb la candidatura defensada al Ple per Albert Balcells, el 17 de juny de 2002

* Text preparat per Jordi Casassas Ymbert (Institut d'Estudis Catalans). Fotografia: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Autor: Jordi Pareto.

va ingressar a l'Institut d'Estudis Catalans com a membre adscrit a la Secció Històrico-Arqueològica, en la qual va col·laborar assíduament. El 30 d'octubre de 2003 va llegir la seva conferència d'ingrés, titulada «Una visió de la Il·lustració catalana».

Home bo, d'una gran cordialitat i exquisidesa, alhora que de fortes conviccions i d'un gran rigor intel·lectual, amb la desaparició física de Santiago Riera i Tuèbols podem un referent i un gran company i amic.